

characterized, such as: the formation of student's general, technical and special knowledge; clear organization of labor process; student's ability to plan their work efficiently; the student's acquirement of practical skills and subskills for realization of work process; their urge towards qualitative realization of work process. Determining the formation of labor culture which is one of the main conditions of growing-up personality, it is said that in this complex process exactingness, diligence, ability to bring the started to the end are shown. In the article it is pointed out that Zhovtnevsky educational-rehabilitation centre provide education of the students for future working on educational-manufacturing workshops.

Key words: labor education, educational-rehabilitation center, students, teachers, labor

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015 р.

Статтю прийнято до друку 20.09. 2015 р.

Рецензент: д.пед.н., проф. Гладуш В.А.

УДК:376-056.36:37.017.4:172.15:331

Коваль Н.І.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті висвітлено проблему громадянського спрямування трудового навчання розумово відсталих старшокласників. Досліджено сутність громадянськості, як готовності і здатності людини брати участь у справах суспільства й держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків. Визначено значущість трудового навчання для ефективної соціалізації розумово відсталих учнів, що забезпечує становлення свідомого громадянина з міцною системою поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій та ідеалів. Описано інтерактивні методи та технології спрямовані на підвищення інтелектуальної та практичної діяльності розумово відсталих учнів, що сприяють підвищенню рівня пізнавального інтересу до громадянських знань на уроках професійно-трудового навчання.

Ключові слова: громадянське виховання, професійно-трудове навчання, розумово відсталі старшокласники, інтерактивні методи навчання.

Сучасний етап розвитку суспільства вимагає впровадження новітніх підходів до навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Передусім важливим є удосконалення системи трудового навчання у спеціальній школі, оскільки воно є основою всієї навчально-виховної та корекційної роботи. Праця – важливий засіб корекції вад психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту, а також сприяє формуванню їхньої особистості. Формування позитивного ставлення до трудової діяльності забезпечує ефективну соціалізацію розумово відсталих учнів у майбутньому самостійному житті та становлення свідомого громадянина з міцними ідеологічними переконаннями. Тому весь зміст трудового навчання повинен пронизуватись громадянським вихованням, сутністю якого є система поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій та ідеалів, що узагальнюється поняттям громадянська свідомість.

Особливості організації професійно-трудового навчання у допоміжній школі досліджували: В. Бондарь, О. Граборов, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, Г. Мірський, Б. Пінський, К. Турчинська та ін. [1; 5; 6]. Вченими розглядалися різні аспекти вищезазначеної проблеми, проте недослідженими залишаються окремі питання. Зокрема, особливості формування громадянськості розумово відсталих дітей у процесі професійно-трудового навчання, що й є метою нашої статті.

У „Концепції громадянського виховання” поняття „громадянськість”, розглядається як готовність і здатність людини до активної участі у справах суспільства й держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов'язків [4]. Формування у розумово відсталих учнів усвідомлення необхідності виконання трудової діяльності у житті як одного із прав та обов'язків громадянина держави є умовою ефективного громадянського виховання.

Г. Філонов розглядає громадянськість як комплекс суб'єктивних якостей особистості, які проявляються у стосунках та діяльності людини, при виконанні основних соціально-рольових функцій. Він вважає, що справжній громадянин повинен істинно вільно та чесно орієнтуватись на суспільно прийняті норми і моральні цінності, включаючи, сімейно-побутові, міжнаціональні та міжособистісні

стосунки та сферу праці зокрема [7]. Тобто справжній громадянин має усвідомлювати свою соціально-рольову функцію у трудовій сфері життя. Відповідно формування свідомого ставлення до трудової діяльності забезпечить розвиток важливим громадянських якостей особистості. Крім того формування громадянськості сприятиме ефективній професійній адаптації розумово відсталих учнів.

Ефективність формування громадянськості розумово відсталих учнів у процесі професійно-трудоного навчання залежить від вибору доцільних форм, методів та засобів навчання. Так, П. Ігнатенко, С. Карпенчук, Н. Косарева, Л. Крицька, А. Макаренко, І. Подласий, В. Поплужний, М. Фіцула та ін. досліджували різні підходи до класифікації форм і методів виховання громадянських якостей. Узагальнення праць цих вчених засвідчило, що вони виділяють такі основні групи методів [3]:

- методи формування свідомості, волі, переконань – використовуються з метою впливу на свідомість, манери поведінки, погляди та переконання особистості, спрямовані на формування у молоді певної системи знань, вмінь аналізувати та оцінювати події;

- методи формування досвіду суспільної поведінки, позитивних стосунків у колективі – використовуються з метою формування і збагачення світогляду, сприяють розвитку творчої активності, ініціативності, привчання учнів аргументовано відстоювати власну думку, діяти відповідно до вимог та ситуацій;

- методи регулювання та стимулювання поведінки – використовуються з метою закріплення позитивних навичок та вмінь, створення передумов для їх виховання, викорінення негативних, подальшого розвитку громадянськості особистості.

На думку П. Кендзьора, важливим для процесу формування громадянської компетентності старшокласників є необхідність створення, на основі традиційних виховних форм і методів виховного впливу, новітніх форм громадянського виховання. Вони сприяють підвищенню процесу цілеспрямованого та комплексного формування соціальної самосвідомості та громадянської активності старшокласників [2]. На думку вченого, застосування різноманітних форм і методів має сприяти формуванню в особистості соціальних норм, що містять вміння мислити, всебічно розглядати проблему, ставити запитання та шукати власні відповіді, робити власні висновки, орієнтуватися та адаптуватися в нових умовах, захищати свої права та інтереси.

Формування громадянськості у розумово відсталих учнів як складової педагогічного процесу має забезпечити отримання необхідних знань з громадянської тематики підвищення рівня емоційно-мотиваційного та операційно-організаційного компоненту громадянськості. Провідна роль у вирішенні цього завдання належить навчально-корекційній роботі, оскільки оволодіння певними знаннями і навичками є підґрунтям для формування стійкої мотивації виконання громадянського обов'язку, усвідомлення необхідності громадянської активності особистості.

Основою формування активної громадянської позиції учнів є соціальний досвід. Тому уроки професійно-трудоного навчання повинні бути спрямовані на формування навичок участі у суспільному житті і розвиток громадянських якостей особистості учнів. Реалізація цього завдання передбачає їх прилучення учнів до національної культури саме у процесі трудоного навчання.

Ефективним для цього є формування в учнів конкретного практичного досвіду з виготовлення виробів, що безпосередньо пов'язані з народною українською культурою, її минулим і сьогоденням. Зокрема, це можуть бути дерев'яні, солом'яні, гончарні вироби, вишивка, одяг, що містять у своєму оформленні національно-патріотичну. Виготовлення саме таких виробів сприяє вихованню в учнів національно-патріотичних почуттів, необхідних громадянських якостей особистості.

Уроки професійно-трудоного навчання передбачають не лише формування системи знань, практичних умінь та навичок. З метою формування когнітивної складової громадянськості особливу увагу слід приділяти збагаченню учнів знаннями національно-патріотичного змісту. Тому на уроках професійно-трудоного навчання у допоміжній школі слід повідомляти учням різні відомості про народні культурні традиції праці, особливості народного господарства, розкривати різні сторінки української історії, формувати уявлення про моральну й духовну культуру українського народу та ін. Усе це сприятиме вихованню в учнів громадянських якостей особистості, любові до праці та своєї Батьківщини.

Зважаючи на особливості пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів необхідно не лише надавати їм відповідні відомості про традиції рідного краю, але й сприяти їх свідомому засвоєнню. Доцільним є використання методу опори на життєвий досвід учнів. Для формування на уроках професійно-трудового навчання у підлітків бажання бути свідомим громадянином своєї держави слід не лише ознайомлювати їх з традиціями господарства та ремеслами народу, але й своєї місцевості. Важливо залучати учнів до самостійного вивчення історії рідного краю, своєї місцевості, знаходити різні цікаві відомості про особливості народного ремесла, традиції господарства, вироблення різних виробів, а також сучасні тенденції промисловості, господарства та ін. Це безпосередньо сприятиме кращому усвідомленню знань учнів та формуванню громадянських якостей, оскільки забезпечуватиме безпосереднє розуміння значення трудової діяльності для розвитку держави. Тобто формування в учнів бажання бути активним членом суспільства, гарним робітником, а отже свідомим громадянином, що прагне приносити користь своїй Батьківщині.

Реалізація цього завдання у процесі трудової підготовки передбачає включення культурологічних відомостей в зміст теоретичного матеріалу на уроках професійно-трудового навчання та організацію різних виховних заходів у позаурочний час з метою поглиблення знань учнів про культуру українського народу, ремесел та ін.

Саме розкриття значення трудової діяльності для розвитку держави, що забезпечує її економічну стабільність та процвітання, на уроках професійно-трудового навчання сприяє формуванню громадянськості у розумово відсталих старшокласників.

Ефективність цього процесу вимагає застосування новітніх форм комунікації, організації діяльності таким чином, щоб учитель від елементарного джерела інформації перетворився би на інтелектуального співучасника навчально-виховного процесу, систематично активізуючи розвиток творчого потенціалу учнів.

Нами визначено, що ефективне формування громадянськості на уроках професійно-трудового навчання передбачає інтенсивне використання інтерактивних методів та технологій навчання та виховання, спрямованих на підвищення інтелектуальної та практичної діяльності розумово відсталих учнів, сприяє підвищенню рівня пізнавального інтересу в учнів до громадянських знань.

Сутність такого навчання полягає у тому, що воно реалізується через взаємодію учнів і педагога, а саме, учасники навчально-виховного процесу знаходяться у постійному спілкуванні та взаємодії між собою. Такий спосіб організації навчально-виховного процесу містить методи і прийоми, спрямовані на стимулювання когнітивних можливостей та орієнтовані на досягнення високого навчального і виховного результату.

Зрозуміло, що використання інтерактивних технологій у допоміжній школі ускладнюється психофізичними особливостями розумово відсталих учнів. Тому, під час уроків професійно-трудового навчання слід використовувати такі інтерактивні методи навчання, як робота в парах, робота в малих групах тощо. Таким чином учні поступово привчаються працювати за новою методикою організації діяльності. Наприклад, доцільним є використання такого прийому як: попереднє ознайомлення з матеріалом, який буде вивчатись на уроці (завдання: прочитати текст і підготувати питання за його змістом). При цьому слід враховувати:

- доступність для учнів з вадами інтелектуального розвитку організації діяльності, що забезпечило свідоме засвоєння учнями навчального матеріалу;
- застосування на одному уроці не більше двох інтерактивних вправ;
- чітке планування етапів уроку та комплексу методів навчання.

Розглянемо зміст деяких методів і методику їх застосування на уроках професійно-трудового навчання у допоміжній школі.

На початковому етапі ознайомлення учнів з особливостями роботи за інтерактивними технологіями необхідно використовувати технології критичного читання, зокрема, метод читання в парах. Наприклад: об'єднавши учнів в пари, запропонувати їм зачитати певний абзац інформації профорієнтаційної спрямованості з громадянським змістом вголос і в стислій формі (1-2 речення),

одному з них висловити основну думку прочитаного. Напарнику слід надати можливість задати 1-2 питання з прочитаного уривку. Запитання записуються на дошці, що дозволяє учням зосередити свою увагу на відповіді і не утримувати в пам'яті запитання.

Доцільним є об'єднання учнів у групи по 3-4 особи, кожній з яких надається завдання, група за 10 хвилин повинна була виконати його і презентувати результати своєї групи всьому класу. Наприклад: презентувати професію та визначити якості особистості, що необхідні для цієї професійної діяльності. Під час обговорення учням слід пропонувати висловлювати свою думку за бажанням, а потім по черзі. Під час виступу учні повинні уважно слухати і не перебивати один одного, поважати учасників групи. Результати роботи кожної групи слід прокоментувати.

Для швидкої активізації всіх учнів класу для вирішення гострих суперечливих питань, що обговорюються, доцільно використовувати метод роботи в малих групах – **«Коло ідей»**.

Метод слід реалізовувати за такою схемою. Учні об'єднуються у групи їм пропонується виконати одне і теж завдання, яке складається з кількох питань. Для його виконання виділяється час, після якого учні по черзі презентують групі свій аспект проблеми. Спочатку учням пропонується для обговорення дискусійне питання, потім кожною групою презентується один аспект питання, що обговорюється, заключним етапом є написання на дошці списку представлених ідей. Наведемо приклад дискусійних запитань:

- важливі професії для розвитку держави;
- вибір професії – важлива життєва проблема;
- гарний робітник - свідомий громадянин;
- трудова угода – за і проти;
- трудова дисципліна та трудова етика;
- мої життєві і професійні плани;
- потрібні та непотрібні професії.

Для формування навичок роботи в малих групах доцільно використовувати **метод «Акваріум»**. Учні розподіляються на дві групи по 5-6 осіб і їм пропонується ознайомитись із заготовленим текстом. За об'ємом він невеликим (Наприклад: опис якоїсь професії та визначення її необхідності для розвитку держави). Після цього вчитель пропонує одній з груп зайняти місце в центрі класу, утворивши мале коло. Решта учнів утворюють навколо них групу слухачів. Група в центрі отримує завдання прочитати отриманий текст вголос, за допомогою бесіди обговорити його групі, прийняти спільне рішення, прочитавши вголос ситуацію.

Усі інші учні класу займають позицію слухачів і не втручаються в хід дискусії. Після закінчення дискусії група займає свої місця, а ситуацію обговорює уже весь клас. Вчитель ставить їм декілька питань. Наприклад: «Як ви вважаєте чи правильна думка групи?», «Який з аргументів є найбільш переконливим?» потім місце в «Акваріумі» займає друга група, а учні першої групи слухають їх. Далі обговорюється наступна ситуація.

Для закріплення знань ефективним методом інтерактивного навчання є **метод «Мікрофон»**. Його використання дозволяє учням висловлювати свою думку швидко, по черзі відповідаючи на запитання вчителя, чи висловлюючи власну думку при обговоренні ситуації. Наведемо приклад запитань:

1. Яких національних традицій дотримується ваша родина?
2. Які народні ремесла є в нашій державі?
3. Назвіть основні права та обов'язки робітника?
4. Як у Конституції визначається право людини на роботу?
5. Які професії найбільш поширені в Західній Україні?

Правила застосування даного методу наступні:

- говорити має тільки той, у кого в руках «мікрофон»;
- відповіді учасників дискусії коментуються;
- під час відповіді одним учасником, інші не мають права перебивати.

В якості «мікрофона» може використовуватись будь-який предмет, який після висловлення думки, передається наступному учневі.

Застосування у навчальному процесі такого методу як «Незакінчене речення» дозволяє удосконалити вміння вільно висловлювати свої думки, навички говорити переконливо, вміння виділяти головне відносно запропонованої теми. Нами формувався початок речення з наступним його закінченням учнем. Наприклад: «Працювати потрібно тому, що...», «Людяність – це риса притаманна таким представникам професій як...», «Любов до Батьківщини проявляється в таких професіях як...».

Доцільним для формування громадянськості на уроках професійно-трудового навчання є використання методу рольової гри. Організуючи рольову гру слід добирати її, відповідно до теми уроку, розподіляти ролі між учнями, надавали учасникам гри необхідну інформацію. Проведення гри громадянської тематики вимагає від вчителя ретельної підготовки. Та дотримання наступного порядку проведення гри:

- розподіл і дотримання ролей учасниками;
- повага учасників гри один одного;
- дотримання активної позиції учасників гри;

- підведення підсумків за допомогою детального обговорення сюжету гри в групі. Наведемо приклади ігор: «Прийняття на роботу», «На підприємстві», «Спляче місто», «Хто є хто?» та ін.

Отже, ефективність формування громадянськості у старшокласників допоміжної школи повністю залежить від цілеспрямованої, взаємопов'язаної системи навчально-виховної роботи. Важливим напрямком цієї роботи є професійно-трудове навчання, що створює можливості для розкриття учням значення праці в житті людини, держави та людства в цілому. Формування необхідних громадянських якостей сприятиме підвищенню ефективності професійного навчання й адаптації старшокласників, а також забезпечить становлення їхньої активної громадянської позиції.

Використана література:

1. Бондарь В.И. Подготовка учащихся вспомогательной школы к самостоятельной трудовой деятельности / В.И.Бондарь. – К.: Рад. шк., 1988. –128с.
2. Кендзьор П.І. Інноваційні форми організації громадянського виховання старшокласників у позакласній роботі : автореф. дис.... канд. педаг. наук. / П.І. Кендзьор – К., 2004. – 20 с.
3. Коваль Н.І. Виховання громадянськості старшокласників допоміжної школи у процесі позакласної роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Н.І. Коваль. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 198 с.
4. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами. Проект. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2000. – 12с.
5. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник / Мерсіянова Г. М. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80 с.
6. Турчинская К.М. Профорентация во вспомогательной школе / К.М.Турчинская. – Киев : Наук. думка, 1976. – 128 с.
7. Филонов Г.Н. Воспитание как социально-педагогический феномен. Стратегия развития / Г.Н. Филонов. – М.: Высшая школа, 2000. – 280 с.

References

1. Bondar' V.I. Podgotovka uchashihhsja vspomagatel'noj shkoly k samostojatel'noj trudovoj dejatel'nosti / V.I.Bondar'. – K.: Rad. shk., 1988. –128s.
2. Kendz'or P.I. Innovacijni formi organizacii gromadjans'kogo vihovannja starshoklasnikiv u pozaklasnij roboti : avtoref. dis.... kand. pedag. nauk. / P.I. Kendz'or – K., 2004. – 20 s.
3. Koval' N.I. Vihovannja gromadjans'kosti starshoklasnikiv dopomizhnoï shkoli u procesi pozaklasnoï roboti : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.03 / N.I. Koval'. – Kam'janec'-Podil's'kij, 2011. – 198 s.
4. Konceptcija derzhavnogo standartu special'noi osviti ditej z osoblivimi potrebami. Proekt. – K.: NPU im. M.P.Dragomanova, 2000. – 12s.
5. Mersijanova G.M. Profesijno-trudove navchannja u special'nih zagal'noosvitnih navchal'nih zakladah dlja rozumovo vidstalih ditej: posibnik / Mersijanova G. M. – K.: Pedagogichna dumka, 2012. – 80 s.
6. Turchinskaja K.M. Proforientacija vo vspomagatel'noj shkole / K.M.Turchinskaja. – Kiev : Nauk. dumka, 1976. – 128 s.
7. Filonov G.N. Vospitanie kak social'no-pedagogicheskij fenomen. Strategija razvitija / G.N. Filonov. – M.: Vysshaja shkola, 2000. – 280 s.

Коваль Н.И. Гражданское воспитание старшеклассников с нарушениями интеллекта на уроках

професійно-трудового обучения

В статье освещена проблема гражданского направления трудового обучения умственно отсталых старшеклассников. Определена сущность гражданственности, как готовности и способности человека принимать участие в делах общества и государства на основе глубокого осознания своих прав и обязанностей. Доказано значимость трудового обучения для эффективной социализации умственно отсталых учащихся, которое обеспечивает становление сознательного гражданина с прочной системой взглядов, убеждений, ценностных ориентаций и идеалов. Описаны интерактивные методы и технологии направленные на повышение интеллектуальной и практической деятельности умственно отсталых учащихся, способствующие повышению уровня познавательного интереса к гражданским знаниям на уроках профессионально-трудового обучения.

Ключевые слова: гражданское воспитание, профессионально-трудовое обучение, умственно отсталые старшеклассники, интерактивные методы обучения.

Koval N.I. Civic education high school students with intellectual disabilities in the classroom vocational labor training

In the article the problem of civil directing labor education of mentally retarded senior pupils. Deals with the nature of citizenship as a person's ability and willingness to participate in public affairs and the state based on a deep understanding of their rights and obligations. Determined the significance of labor training for effective socialization of mentally retarded students, ensuring becoming conscious citizen with a strong system of attitudes, beliefs, values and ideals. We describe the interactive techniques and technologies aimed at increasing the intellectual and practical activity of mentally retarded students that improve the educational level of interest in civic knowledge in class vocational and employment training.

Keywords: civic education, vocational and employment training, mentally retarded senior pupils, interactive teaching methods.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015 р.

Статтю прийнято до друку 20.09. 2015 р.

УДК 376.1-056.34 : 37.048.4

Колишкін О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються сучасні підходи до покращення профорієнтаційної роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної школи, яка є передумовою їхньої успішної інтеграції в соціум. Обґрунтовується застосування різноманітних форм і методів організації профорієнтаційної роботи, серед яких провідне місце відводиться розвивальній психологічній діагностиці, інформаційно-пошуковим методам, використанню профорієнтаційних ігор та вправ. Наголошується на тому, що програма профорієнтаційної роботи в спеціальній школі повинна передбачати її комплексну організацію, яка включає профорієнтаційні заходи з методичним об'єднанням школи, планування профорієнтаційної роботи класних керівників, вчителів-дефектологів, шкільної бібліотеки, шкільного лікаря, батьківського комітету школи. Запропоновано розширити коло професійних інтересів та проводити профорієнтаційну роботу у цікавій формі, що дає змогу комплексно ознайомитись із запропонованими професіями, ілюструвати, повторювати, закріплювати, поглиблювати знання учнів з інтелектуальними порушеннями, вдосконалювати їхні навички в галузі майбутнього працевлаштування.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, діти з інтелектуальними порушеннями, спеціальна школа, інтеграція.

Створення оптимальних умов для життєдіяльності, відновлення втраченого контакту з навколишнім світом, успішного лікування, корекції та наступної психолого-педагогічної і фізичної реабілітації, соціально-трудової адаптації та інтеграції осіб з обмеженими можливостями, особливо дітей, є одним із першочергових державних завдань.

На сучасному етапі розвитку корекційної освіти особливої уваги потребують питання організації профорієнтаційної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в тому числі з інтелектуальними порушеннями. Профорієнтаційна робота для зазначених осіб має особливе значення і займає провідне місце в навчально-виховному процесі спеціальної школи. Одним з головних завдань для осіб з інтелектуальними порушеннями є оновлення соціальних пріоритетів особистості, формування компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, підготовленості до праці й готовності включитися в трудову діяльність [1].

Різні аспекти процесу побудови професійно-трудового навчання у спеціальній школі розкриваються у роботах відомих вчених-дефектологів О. Граборова, Г. Дульнєва, І. Єременка [3]. Досвід роботи спеціальних шкіл з цієї проблеми висвітлений в дослідженнях В. Шепелева, В. Бондаря,